

KRIMINALISTIČKI ASPEKTI ANGAŽOVANJA PRIKRIVENOG ISLEDNIKA

Enver Mededović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija

e.medjedovic@uninp.edu.rs, 0009-0009-7552-2122

Nejla Redžović

Univerzitet u Novom Pazaru
Novi Pazar, Srbija

nejla.r@uninp.edu.rs, 0009-0000-6596-1548

Apstrakt

Rad se bavi institutom prikrivenog islednika kao jednim od najsloženijih i najrizičnijih kriminalističkih metoda u savremenom suzbijanju teških oblika kriminaliteta. U uvodnom delu razmatra se pojam i definicija prikrivenog islednika, njegove osnovne karakteristike i profesionalni profil, kao i razlike u odnosu na druge istražne metode. Centralni deo rada usmeren je na kriminalističke aspekte angažovanja prikrivenog islednika, uključujući zakonske uslove za njegovo određivanje, postupak izbora, obuku, trajanje angažovanja i rad unutar kriminalnih grupa. Posebna pažnja posvećena je faktorima rizika, pitanjima zaštite i izvlačenja, kao i procesno-pravnom položaju prikrivenog islednika u svojstvu svedoka. U radu se daje i uporedni prikaz kriminalističkih praksi u Republici Srbiji, evropskim državama i Sjedinjenim Američkim Državama, uz kritički osvrt na izazove, ograničenja i pravce unapređenja ovog instituta. Završni deo rada obuhvata analizu studija slučaja uspešnih, kao i neuspešnih prikrivenih operacija.

Ključne reči: kriminalistička praksa, prikriveni islednik, prikriveno delovanje, rizici angažovanja, uporedno pravo

CRIMINALISTIC ASPECTS OF THE ENGAGEMENT OF AN UNDERCOVER INVESTIGATOR

Abstract

This paper examines the institution of the undercover investigator as one of the most complex and high-risk criminal investigation methods in the contemporary fight against serious forms of crime. The introductory section discusses the concept and definition of the undercover investigator, its basic characteristics and professional profile, as well as the differences in relation to other investigative methods. The historical development of undercover operations is mentioned only in general terms, without detailed analysis. The central part of the paper focuses on the criminalistic aspects of engaging an undercover investigator, including the legal conditions for authorization, the selection process, training, duration of engagement, and activities within criminal groups. Special attention is given to risk factors, issues of protection and extraction, as well as the procedural and legal position of the undercover investigator in the role of a witness. The paper also provides a comparative overview of criminal investigation practices in the Republic of Serbia, European countries,

and the United States of America, along with a critical review of the challenges, limitations, and directions for improving this institution. The final section analyzes case studies of successful as well as unsuccessful or partially unsuccessful undercover operations.

Keywords: comparative law, criminal investigation practice, risk factors, undercover investigator, undercover operations

UVOD

U ovom radu biće analiziran institut prikrivenog islednika kao posebna i složena metoda savremene kriminalistike, sa posebnim osvrtom na njegovu ulogu, značaj i izazove u borbi protiv organizovanog kriminala. Prilikom izrade rada primenjene su komparativna, normativna i analitička metoda, kako bi se sagledali pravni, profesionalni i psihološki aspekti ove delatnosti. Prikriveni islednik, kao specifičan učesnik krivičnog postupka, deluje u uslovima visokog rizika, koristeći promenljiv identitet i prilagođeno ponašanje radi infiltracije u kriminalne strukture. Za razliku od klasičnih istražnih metoda, njegovo delovanje zahteva duboko razumevanje kriminalnog miljea, sticanje poverenja članova kriminalnih grupa i stalno balansiranje između profesionalne dužnosti i lične etike. Poseban značaj ovog instituta ogleda se u mogućnosti pribavljanja informacija koje su nedostupne drugim metodama, naročito u slučajevima zatvorenih i dobro organizovanih kriminalnih grupa. Rad će se baviti istorijskim razvojem prikrivenog delovanja, savremenim metodama rada, psihološkim posledicama dugotrajnog angažovanja, kao i pravnim i etičkim okvirima koji određuju granice aktivnosti prikrivenog islednika, sa ciljem da se ukaže na složenost i neophodnost ove profesije u efikasnom funkcionisanju pravosudnog sistema.

POJAM I OSNOVNE KARAKTERISTIKE PRIKRIVENOG ISLEDNIKA

U savremenoj kriminalistici, angažovanje prikrivenog islednika predstavlja jednu od najsloženijih posebnih istražnih radnji, koja zahteva strogo ispunjavanje zakonskih i profesionalnih uslova, kao i posebne mere zaštite lica koje obavlja ovu visokorizičnu funkciju. Prikriveni islednik je posebno obučen i osposobljen policijski službenik koji, koristeći promenjen identitet i pažljivo izrađenu legendu, uspostavlja kontakt sa kriminalnim organizacijama radi prikupljanja informacija i dokaza od značaja za krivični postupak (Škulić, 2013). Njegov rad podrazumeva poznavanje jezika, ponašanja i strukture kriminalnog podzemlja, kao i sposobnost dugotrajnog delovanja pod pritiskom.

Delovanje prikrivenog islednika ima pretežno obaveštajni karakter i omogućava otkrivanje nepoznatih kriminalnih aktivnosti, sprečavanje budućih krivičnih dela i pribavljanje dokaza koji se ne mogu dobiti standardnim metodama, naročito kod organizovanog kriminala i konsenzualnih krivičnih dela (Lukić, 2018). Za razliku od svedoka saradnika, koji je stvarni član kriminalne grupe, prikriveni islednik je zakonito ubačeno lice sa jasno definisanim statusom i ovlašćenjima (Škulić,

2013:288). Takođe, važno ga je razlikovati od informatora, koji nema policijska ovlašćenja niti menja identitet.

U literaturi ne postoji jedinstvena definicija prikrivenog islednika, jer ona zavisi od pravnog sistema, ali se najčešće određuje kao *policijski službenik sa promenjenim identitetom koji tajno deluje radi otkrivanja, dokazivanja i sprečavanja teških krivičnih dela, posebno organizovanog kriminaliteta* (Moravac, 2015). Njegovo angažovanje je vremenski ograničeno, strogo kontrolisano i zahteva visok stepen profesionalne i psihološke stabilnosti (Lukić, 2018.)

Razlika između prikrivenog islednika i drugih istražnih metoda

Prikriveni islednik predstavlja specifičnu kriminalističku metodu koja se jasno razlikuje od ostalih istražnih tehnika, pre svega po načinu pribavljanja informacija i intenzitetu ličnog angažovanja u kriminalnom okruženju. Za razliku od standardnih postupaka, poput saslušanja svedoka ili analize materijalnih tragova, prikriveni islednik deluje neposredno unutar kriminalnih struktura, čime stiče uvid u podatke koji su nedostupni drugim metodama (Lukić, 2018). Tradicionalne istražne mere, kao što su nadzor, pretres ili prikupljanje izjava, često imaju ograničen domet u borbi protiv organizovanog kriminala zbog zatvorenosti i stroge hijerarhije kriminalnih grupa. One se uglavnom oslanjaju na postojeće dokaze ili informacije dobijene od trećih lica, dok prikriveni islednik učestvuje u svakodnevnom funkcionisanju kriminalne grupe i dokumentuje nezakonite aktivnosti neposredno, iz prve ruke (Moravac, 2015). Pored toga, prikriveni islednik raspolaže većim stepenom prilagodljivosti u odnosu na druge metode. Dok mere poput tajnog praćenja komunikacija ili kontrolisane isporuke omogućavaju praćenje događaja bez direktnog kontakta sa počiniočima, one ne podrazumevaju aktivno i interaktivno delovanje unutar kriminalnog okruženja, što je osnovna karakteristika prikrivenog rada (Siegel, 2015).

Još jedna značajna razlika odnosi se na pravni okvir i ograničenja primene ove mere. Za razliku od većine drugih istražnih postupaka koji su dostupni širem spektru policijskih ovlašćenja, angažovanje prikrivenog islednika moguće je isključivo na osnovu posebne sudske odluke i uz striktno poštovanje procesnih i etičkih standarda, naročito u pogledu zaštite njegovog identiteta (Carter, 2013). Upravo takvi zahtevi čine ovu metodu znatno složenijom i rizičnijom u odnosu na druge istražne tehnike.

Efikasnost prikrivenog islednika posebno dolazi do izražaja kod konsenzualnih krivičnih dela i dela koja se retko prijavljuju nadležnim organima, kao što su korupcija, trgovina drogom, oružjem ili ljudima, kao i pranje novca. U takvim okolnostima klasične istražne metode često ne daju zadovoljavajuće rezultate, dok prikriveni islednik omogućava pribavljanje relevantnih informacija i dokaza neophodnih za vođenje krivičnog postupka (Lukić, 2018).mSuštinske razlike između prikrivenog islednika i drugih istražnih metoda ogledaju se u intenzitetu ličnog angažmana, dostupnosti informacija, pravnim i etičkim zahtevima, kao i stepenu rizika kojem je istražitelj izložen. Zbog toga ovaj institut predstavlja nezamenjivo sredstvo u suzbijanju organizovanog kriminala, naročito u složenim i višeslojnim istragama (Moravac, 2015).

ISTORIJSKI RAZVOJ PRIKRIVENOG DELOVANJA

Prikriveno delovanje i angažovanje prikrivenih islednika predstavljaju savremeni oblik posebnih istražnih mera koji se razvijao kao odgovor na potrebu za efikasnim otkrivanjem i dokazivanjem teških krivičnih dela, naročito u okviru organizovanog kriminala. Rani pokušaji državnih organa, prvenstveno policije, obuhvatali su tajno praćenje, osmatranje i prisluškivanje učinilaca krivičnih dela, dok je infiltracija službenika u kriminalne strukture omogućavala prikupljanje ključnih informacija za rasvetljavanje i sprečavanje krivičnih dela (Krivokapić, 2008). Iako literatura o ranim oblicima prikrivenog islednika nije bogata, poznato je da su takve metode postojale već početkom 18. veka. Jedan od pionira prikrivenog rada bio je francuski detektiv Eugène François Vidocq (1775–1857), koji je od 1810. do 1827. godine vodio Odeljenje za krivične istrage tajne policije Pariza. Pre nego što je postao detektiv, bio je kriminalac i zatvorenik, a njegovo iskustvo koristio je za infiltraciju u kriminalne mreže, korišćenje lažnih identiteta i dokumentovanje aktivnosti, postavivši temelje savremenih metoda prikrivenih istraga.

Tokom 19. i početkom 20. veka, prikrivene metode postaju formalizovanje, naročito u Velikoj Britaniji i SAD, gde policijske službe uvode regulisane programe tajnih agenata (Carter, 2013). Infiltracija se širi sa osnovnog praćenja na istraživanje organizovanog kriminala, korupcije, trgovine ilegalnim supstancama i politički motivisanih dela. Standardizuje se obuka agenata, koja obuhvata psihološku pripremu, tehnike prikupljanja informacija, maskiranje identiteta i mere zaštite bezbednosti, uz razvoj etičkih i pravnih okvira koji određuju granice primene ove metode (Siegel, 2015). Ove prakse su pokazale visoku efikasnost u otkrivanju kriminalnih mreža i prikupljanju dokaza nedostupnih standardnim metodama, postavljajući temelje savremenom institutu prikrivenog islednika.

KRIMINALISTIČKI ASPEKT ANGAŽOVANJA PRIKRIVENOG ISLEDNIKA

Angažovanje i rad prikrivenog islednika je veoma složen proces koji zahteva stručno kriminalističko planiranje, praćenje i preciznu realizaciju. U praksi je potrebno razjasniti dva ključnih pitanja, ko može biti prikriveni islednik i pod kojim uslovima se može saslušati okrivljeni kao svedok.

Takođe, važno je definisati sledeće: izbor odgovarajuće osobe za ulogu prikrivenog istražitelja, uzimajući u obzir njena fizička svojstva, karakter, stručnost, znanje, inteligenciju i snalažljivost, kako bi se mogla uspešno uklopiti u kriminalnu sredinu, obuka i priprema prikrivenog istražitelja za rad u specifičnim uslovima, održavanje komunikacije, davanje instrukcija i koordinacija sa nadležnim organima, način ubacivanja u kriminalnu sredinu, prognoza mogućih situacija u kojima se istražitelj može naći i načini reagovanja u tim situacijama, izvlačenje iz kriminalne sredine i reintegracija u normalan život, mere zaštite prikrivenog istražitelja tokom celokupnog angažovanja.

Rad prikrivenog istražitelja zahteva detaljno planiranje, pažljivo odabranu osobu i stalnu kontrolu svih faza operacije (Matijević & Mitrović, 2011.).

Uslovi za određivanje i naredba o angažovanju prikrivenog islednika

Angažovanje prikrivenog islednika spada u posebne istražne radnje i može se primeniti samo kada su ispunjene dve osnovne pretpostavke: prvo, da se radi o odgovarajućim krivičnim delima, i drugo, da postoje određene procesne teškoće u pribavljanju dokaza. Materijalni uslovi su dodatno suženi- ova mera se primenjuje isključivo kod krivičnih dela organizovanog kriminala, dela protiv čovečnosti i drugih međunarodno zaštićenih dobara, pri čemu zakonodavac primenjuje načelo supsidijarnosti, odnosno prikriveni islednik može biti angažovan samo ako druge posebne istražne mere nisu dovoljne za prikupljanje dokaza (Škulić, 2013).

Naredbu o angažovanju donosi sudija za prethodni postupak na predlog javnog tužioca, a ona mora sadržati podatke o licima i grupi prema kojima se primenjuje mera, opis mogućih krivičnih dela, način, obim, mesto i trajanje angažovanja, kao i mogućnost korišćenja tehničkih sredstava za tonsko, optičko ili elektronsko snimanje, koja je fakultativni element naredbe (Lukić, 2018).

Izbor lica za ulogu prikrivenog islednika zasniva se na principima dobrovoljnosti, stručne obučenosti i poznavanja kriminalnog miljea, psihofizičkih osobina kao što su stabilnost i hladnokrvnost, neekspoziranosti i apsolutne saglasnosti između policije, tužilaštva i sudije za prethodni postupak. Dodatno, pri selekciji se uzimaju u obzir pol, starost, bračno stanje, obrazovanje, inteligencija, kao i etnička i verska pripadnost (Moravac, 2015). Poštovanje ovih kriterijuma povećava verovatnoću uspešne infiltracije, bezbednog funkcionisanja u kriminalnoj sredini i minimizira rizik od eventualnog izvršenja krivičnog dela od strane samog islednika.

Izbor prikrivenog islednika

Prikrivenog islednika, koji deluje pod pseudonimom ili šifrom, imenuje ministar nadležan za unutrašnje poslove, direktor Bezbednosno-informativne agencije ili direktor Vojnobezbednosne agencije, odnosno lice koje oni ovlaste. Obično je reč o ovlašćenom službeniku policije ili bezbednosnih agencija, ali u posebnim slučajevima na ovu funkciju može biti postavljeno i drugo lice, uključujući i stranog državljanina. Rad prikrivenog islednika je izuzetno složen i zahteva visok nivo obučenosti i stručnosti (Sijerčić/Čolić, 2012:42).

Osobe koje se angažuju moraju posedovati odgovarajuće znanje i sposobnosti. Formalno, angažovanje se odobrava od strane sudije za prethodni postupak na predlog javnog tužioca, ali ovo ne određuje konkretno lice koje će biti angažovano. Stručni profil nije eksplicitno definisan zakonom, ali je neophodno da kandidat bude obučen za visokorizične zadatke i isključen iz kriminalne sredine. Važne osobine uključuju hrabrost, inicijativu, sposobnost rasuđivanja, opažanja i poznavanje metoda rada kriminalnog miljea. Angažovanje se zasniva na principu dobrovoljnosti, pri čemu finansijska motivacija nije jedini, već jedan od motiva.

Psihofizičke osobine prikrivenog istražitelja uključuju: *umerenost i samokontrolu, hladnokrvnost, snalažljivost, strpljenje, fizičku spremnost i adekvatnu obučenost*. Prilikom kreiranja fiktivnog identiteta („legende“), potrebno je osmisliti novo ime i prezime, kao i fiktivne lične dokumente (lična karta, pasoš, vozačka dozvola,

medicinska dokumentacija, kreditne kartice, radna knjižica i drugi lični predmeti) koji omogućavaju verodostojan prikaz identiteta (Stojanović, 2018:36/39).

Obuka i vreme trajanja angažovanja prikrivenog islednika

Nakon izbora kandidata, neophodna je stručna obuka koja obuhvata upoznavanje sa organizovanim kriminalom, procesnim pravilima primene posebnih istražnih i dokaznih radnji, taktikom infiltracije u kriminalne grupe, ponašanjem u kriminalnom okruženju i bezbednosnom kulturom (Matijević & Mitrović, 2011). Kvalitetna priprema je ključna za uspeh operacije i ne sme biti ograničena materijalnim troškovima.

Trajanje angažovanja određuje se potrebom za prikupljanjem dokaza, a zakonski je ograničeno na najviše godinu dana, uz mogućnost produženja dodatnih šest meseci na obrazloženi predlog javnog tužioca. Angažovanje se prekida čim nestanu razlozi za primenu ove mere, što je važno za zaštitu osnovnih ljudskih prava (Lukić, 2018). Ipak, praksa pokazuje da u nekim slučajevima zakonom predviđeni rok može biti nedovoljan za kvalitetan operativni rad, posebno kada su u pitanju opasnije i bolje organizovane kriminalne grupe. U takvim situacijama potrebno je više vremena da prikriveni islednik stekne poverenje organizatora grupe i efikasno izvrši svoj zadatak. Kao ilustraciju, može se navesti primer FBI agenta Džozefa Pistonea, koji je od 1975. do 1981. godine bio infiltriran u njujoršku Bonano familiju Koza nostre. Pistone je šest godina delovao kao član kriminalne grupe i uspeo da prikupi dokaze o svakodnevnim aktivnostima organizacije, uključujući kontakte sa drugim kriminalnim grupama. Rezultat njegovog rada bila je osuda više od 100 učesnika organizovanog kriminala u poznatom slučaju „Pizza Connection“. Da je njegova aktivnost bila vremenski ograničena, rezultati bi bili znatno manji i uglavnom ograničeni na niže rangirane članove grupe, dok bi visoki rukovodioci ostali van domašaja zakona. Ova situacija postavlja pitanje da li i kada je moguće ponovo angažovati prikrivenog islednika unutar iste kriminalne grupe. Ako ne bi postojalo vremensko ograničenje, u praksi bi se moglo desiti da se radnja formalno prekine na vrlo kratak period, a zatim nastavi kao „novo“ angažovanje, što bi predstavljalo izigravanje zakonskih odredbi. Suprotno tome, potpuno zabranjivanje ponovnog angažovanja nakon neuspeha dovelo bi do apsurdne situacije u kojoj bi se određena kriminalna grupa praktično zaštitila od ove posebne dokazne radnje. Zbog toga se odluke o ponovnom angažovanju donose od slučaja do slučaja, uz posebnu pažnju na zaštitu osnovnih prava i sloboda garantovanih Ustavom i međunarodnim konvencijama.

Primarna uloga prikrivenog islednika ostvaruje se u predistražnom postupku, prikupljanjem specifičnih informacija neophodnih za otkrivanje i razjašnjavanje teško dokazivih krivičnih dela. Prema praksi, ova posebna dokazna radnja može biti korišćena ne samo u predistražnom postupku, što je pravilo, već i tokom istrage i glavnog pretresa, pa čak i u postupku po pravnim lekovima. Takav pristup omogućava da se specifične operativne aktivnosti prikrivenog islednika efikasno integrišu u sve faze krivičnog postupka, uz stalnu kontrolu kako se ne bi ugrozila prava učesnika postupka i zakonitost prikupljenih dokaza (Stojanović, 2018:85/86).

Rad i angažovanje prikrivenog islednika u okviru kriminalne grupe

Nakon uključivanja u kriminalnu grupu, prikriveni islednik mora postupati smireno i nenametljivo, postepeno uspostavljajući kontakte sa članovima grupe. Izbegavanje isticanja, hvalisanja i naglih poteza od posebne je važnosti, jer takvo ponašanje može izazvati sumnju kod vođa kriminalnih grupa. Prikriveni islednik je dužan da prihvati pravila ponašanja u grupi, njihove navike, način komunikacije, odevanja i mesta okupljanja, kako bi se što prirodnije uklopio u kriminalno okruženje (Marx, 2016).

U praksi, prikriveni islednik simulira ulogu člana kriminalne grupe i, po mogućstvu, obavlja manje rizične, uglavnom logističke zadatke, vodeći računa da ne bude doveden u situaciju da izvrši krivično delo ili da ugrozi sopstvenu bezbednost. Pored prikupljanja dokaza, njegova aktivnost ima i preventivnu funkciju, jer može doprineti sprečavanju izvršenja krivičnih dela. S obzirom na visok nivo rizika, neophodna je stalna opreznost, jer i najmanja greška može dovesti do otkrivanja identiteta i ugrožavanja života.

U fazama planiranja i realizacije kriminalnih aktivnosti, prikriveni islednik treba da ostane u pozadini, bez upadljivog interesovanja ili komentarisanja aktivnosti grupe. Da bi stekao poverenje i otklonio sumnju, mogu se primenjivati različite taktike, poput simuliranja hapšenja ili pretresa, pokazivanja rezervisanog ili nepoverljivog stava prema osumnjičenima, kao i doslednog ponašanja u skladu sa merama opreza koje primenjuju i ostali članovi grupe. Pri tom je važno da agent ne preteruje u „glumi“ i ne daje suvišna objašnjenja (Matijević & Mitrović, 2011).

Tokom angažovanja, prikriveni islednik mora ukloniti sve tragove službenog identiteta, uključujući legitimaciju, službena obeležja, dokumenta ili predmete koji bi mogli ukazivati na njegovo pravo svojstvo. Isto važi i za vozilo koje koristi, koje ne sme sadržati bilo kakve elemente povezane sa državnim organima. Agent ne sme koristiti sopstveno vozilo, niti ostavljati utisak da ima posebna saznanja ili veze u policiji i drugim državnim institucijama, jer to može biti predmet provere od strane kriminalne grupe (Delibašić, 2018; Matijević & Mitrović, 2011).

Dostavljanje izveštaja i materijala

Održavanje stalne i diskretne komunikacije između prikrivenog islednika i organa koji ga angažuju od ključnog je značaja, kako radi prikupljanja relevantnih informacija, tako i radi pravovremene zaštite u slučaju opasnosti od otkrivanja. Rizik od razotkrivanja naročito je izražen kada se kriminalne aktivnosti grupe osujete, jer to može ukazivati na „curenje“ informacija iznutra.

U slučaju otkrivanja identiteta, reakcija kriminalne grupe može biti izuzetno nasilna, uključujući i likvidaciju prikrivenog islednika. Zbog toga se ova posebna dokazna radnja primenjuje izuzetno oprezno i samo kada su preduzete sve mere za zaštitu lica koje se infiltrira u kriminalnu grupu.

Prikriveni islednik je dužan da tokom angažovanja podnosi redovne izveštaje svom neposrednom starešini, što je uobičajeno kada je reč o ovlašćenom službenom licu. Međutim, kada se u ovoj ulozi angažuje drugo lice, uključujući i stranog

državljanina, organizacija i način izveštavanja mogu predstavljati dodatni operativni i bezbednosni izazov (Hakić, 2014).

FAKTORI RIZIKA ANGAŽOVANJA PRIKRIVENOG ISLEDNIKA

Zadatak prikrivenog islednika je da u okviru kriminalne grupe prikupi što više operativnih informacija koje omogućavaju potpuno rasvetljavanje kriminalnih aktivnosti i njihovo dokumentovanje. Tokom obavljanja ovog složenog i odgovornog zadatka, islednik je izložen brojnim rizicima i mora ih biti svestan kako bi adekvatno reagovao. Dve ključne opasnosti koje mora izbeći su izvršenje krivičnog dela i otkrivanje identiteta.

Da bi to postigao, islednik mora biti maksimalno skoncentrisan, staložen i sposoban da brzo proceni situaciju. Problem predstavlja činjenica da kriminalne grupe funkcionišu po principu stroge podele zadataka, gde je vođa neprikosnoven, što otežava izbegavanje eventualnog učešća u krivičnom delu. Samo visokom snalažljivošću i taktičkim postupcima moguće je izbeći ove rizike. Ukoliko bi prikriveni islednik bio primoran da izvrši krivično delo radi zaštite života ili sprečavanja otkrivanja, primenila bi se načela krajnje nužde, čime on ne bi odgovarao za delo (Matijević & Mitrović, 2011:21).

Izvlačenje i zaštita prikrivenog islednika

Angažovanje prikrivenog islednika traje dok je potrebno za prikupljanje relevantnih dokaza. Kada islednik proceni da su podaci dovoljni za rasvetljavanje aktivnosti kriminalne grupe, sprovode se pripreme za njegovo izvlačenje. Izvlačenje mora biti taktički pažljivo i diskretno, kako grupa ne bi posumnjala u njegovu ulogu. U praksi se ponekad koristi istovremeno hapšenje svih članova grupe, ali i tada je neophodna precizna koordinacija kako identitet islednika ne bi bio otkriven.

Ako je islednik otkriven ili vođe grupe posumnjaju u njegovu verodostojnost, aktivira se prethodno planirani postupak izvlačenja uz podršku policijskih snaga. Nakon izlaska iz grupe, islednik se uklanja sa mesta operacija i, po potrebi, može biti saslušan u krivičnom postupku kao zaštićeni svedok, pri čemu njegov identitet ostaje tajna i nepoznat ni strankama ni sudijama. Konačni izveštaj prikrivenog islednika ne sme sadržati lične podatke kako bi se očuvala zaštita lica (Stojanović, 2018).

Ispitivanje prikrivenog islednika kao svedoka

Primarna vrednost prikrivenog islednika ogleda se u usmeravanju operativno-taktičkih i istražnih radnji, a ne u njegovom svedočenju pred sudom. Ipak, u praksi je moguće njegovo ispitivanje kao svedoka, uz zaštitu identiteta putem šifre ili pseudonima. U tom slučaju, islednik se poziva preko neposrednog starešine, koji

verifikuje identitet „anonimnog“ svedoka pred sudom, ali bez otkrivanja njegovih ličnih podataka strankama.

Zakon o krivičnom postupku ne definiše izričito dokaznu vrednost podataka prikupljenih od prikrivenog islednika, niti pravila za njegovo svedočenje. Sudska odluka se ne može zasnivati isključivo ili odlučujuće na iskazu prikrivenog islednika (čl. 187 st. 3), već je njegova izjava deo šire procene dokaza. Ovo pravilo ograničava slobodnu ocenu dokaza zbog specifične i procesno atipične prirode ispitivanja prikrivenog svedoka, posebno jer se identitet lica čuva u tajnosti, čime se smanjuje mogućnost osporavanja kredibiliteta od strane okrivljenog ili branioca (Matijević, 2011:110/111).

UPOREDNI PRIKAZ KRIMINALISTIČKIH PRAKSI PRIKRIVENOG ISLEDNIKA: SRBIJA – EVROPA – SAD

Angažovanje prikrivenog islednika koristi se kada klasične istražne metode nisu dovoljne za otkrivanje i dokazivanje organizovanog ili profesionalno prikrivenog kriminala. Pravni okvir, operativne procedure i etička ograničenja značajno variraju među državama, što utiče na način primene ove tehnike.

Prikriveni islednik u Zakoniku o krivičnom postupku Republike Srbije

Prikriveni islednik predstavlja posebnu dokaznu radnju u krivičnom postupku, koja omogućava organima gonjenja da tajno prikupljaju dokaze o najtežim oblicima kriminala. U Republici Srbiji, ovaj institut je regulisan kroz Zakon o krivičnom postupku (Sl. glasnik RS, br. 72/2011 i kasnije izmene i dopune), koji predviđa stroge uslove za primenu, sudsku kontrolu i pravne garancije, sa ciljem balansiranja između efikasne istrage i zaštite ljudskih prava i sloboda.

U praksi, sudovi u Srbiji priznaju dokazni materijal prikupljen angažovanjem prikrivenog islednika samo kada je mera sprovedena zakonito i pod odgovarajućom sudskom kontrolom. Zabeleženi su slučajevi u kojima su branitelji osporavali zakonitost angažovanja prikrivenog islednika tvrdeći da je delovao kao agent-provokator. Takvi prigovori su obično odbijani ukoliko sud utvrdi da islednik nije podsticao izvršenje dela, već je samo prikupljao dokaze.

Zakonom o krivičnom postupku Republike Srbije uspostavljen je jasan pravni okvir za angažovanje prikrivenog islednika kao posebne dokazne radnje. Ovaj institut omogućava efikasno prikupljanje dokaza, istovremeno osiguravajući zaštitu pravnog sistema i ljudskih prava. Ipak, praksa i stručna literatura ukazuju na potrebu za daljom analizom odgovornosti islednika i specifičnih situacija u kojima se može naći u pravnim dilemama tokom obavljanja svojih zadataka (Hakić, 2014).

Prikriveni islednik u Republici Srbiji predstavlja institucionalizovanu i pravno uređenu meru u borbi protiv teških i organizovanih krivičnih dela. Zakonske

odredbe, zajedno sa sudskom praksom, definišu jasne uslove za primenu, ograničenja i nadzor nad radom islednika, što omogućava zakonito prikupljanje dokaza i zaštitu prava učesnika postupka. Efikasna primena ovog instituta zavisi od poštovanja zakonskih odredbi, kontinuirane sudske kontrole i pažljivog balansiranja između interesa istrage i prava građana.

Zakonska regulativa o prikrivenom isledniku predstavlja detaljno uređenu oblast koja uravnotežava potrebu za efikasnom borbom protiv teških oblika kriminala sa pravnim garancijama zaštite prava učesnika krivičnog postupka. Primena ovih odredbi zahteva strogu sudsku kontrolu i dosledno poštovanje propisanih procedura, čime se osigurava legitimnost i zakonitost dokaza prikupljenih ovom posebnom dokaznom radnjom.

Prikriveni islednik u Evropi

Nemačka- Angažovanje prikrivenog islednika kao posebne dokazne radnje u evropskim državama, najpre je uvedeno u nemačko krivično procesno zakonodavstvo novelama od 9. juna 1989. godine, nakon čega su slična rešenja tokom kasnih osamdesetih i početkom devedesetih prihvatile i druge evropske zemlje. Prikriveni islednici u Nemačkoj regulisani su članom 110a nemačkog Zakona o krivičnom postupku (Strafprozeßordnung StPO).

Prema Koriathu, prikriveni islednik je policijski službenik koji deluje pod izmenjenim identitetom i tajno stupa u kontakt sa kriminalnim krugovima radi prikupljanja informacija važnih za otkrivanje, razjašnjavanje i sprečavanje krivičnih dela, naročito iz oblasti organizovanog kriminala. Prikrivenom isledniku je omogućeno da pod izmenjenim identitetom učestvuje u pravnom prometu, zaključuje ugovore, osniva firme, registruje imovinu ili vozila i preduzima druge radnje neophodne za prikrivanje (Škulić, 2005:375). Trajanje angažovanja se inicijalno odobrava do 3 meseca, uz mogućnost produženja, ukoliko postoje opravdani razlozi. Angažovanje je moguće samo kada krivično delo ne može biti otkriveno ili dokazano drugim merama, a svrha je sprečavanje neproporcionalnih teškoća u istrazi. Odobrenje za njegovo angažovanje daje državno tužilaštvo u pisanoj formi i na određeni rok (Petrović, 2015:150).

Francuska- U Francuskoj se institut prikrivenog islednika primenjuje isključivo u izuzetnim slučajevima i kao krajnja mera, jer se prioritet daje zaštiti prava i sloboda građana. Najčešće se primenjuje za otkrivanje krivičnih dela vezanih za trgovinu narkoticima, uz obaveznu saradnju sa nadležnim pravosudnim organima.

Primena prikrivenih islednika regulisana je Zakonikom o krivičnom postupku (*Code de procédure pénale*, No. 1719, 2020) i Zakonom o nezakonitoj upotrebi narkotika. Mera se može sprovesti samo od strane policijskih ili carinskih službenika, uz odobrenje nadležnog sudije za prethodni postupak ili javnog tužioca. U Francuskoj je zabranjeno da islednik podstiče počinjenje krivičnog dela, iako mu zakon dozvoljava, uz odobrenje tužioca ili sudije, posedovanje, kupovinu, transport ili isporuku narkotika u svrhu prikupljanja dokaza (Jović, 2008).

Trajanje angažovanja se inicijalno odobrava do četiri meseca, ali se može produžiti ako postoje opravdani razlozi. Prikriveni islednik može delovati kao kupac kako bi

prikupio dokaze i otkrio organizaciju, ali mu nije dozvoljeno samostalno počiniti krivično delo radi infiltracije. Ako dođe do izvršenja dela radi zaštite svog identiteta unutar kriminalne organizacije, nezakonitost takvog dela se ne primenjuje (Filipović & Koprivica, 2022:113).

Prikriveni islednik u državama bivše Jugoslavije

U svim državama bivše Jugoslavije institut je zakonski uređen sa principom supsidijarnosti-primena samo kada druge metode nisu dovoljne.

Bosna i Hercegovina- Institut prikrivenog istražitelja regulisan je zakonima o krivičnom postupku na državnom, entitetskom nivou i u Brčko Distriktu. Ova mera može se primeniti samo uz odobrenje suda, odnosno tužioca, i koristi se u situacijama kada se dokazi ne mogu prikupiti na drugi način. Pri tome je zabranjeno da deluje kao agent-provokator, što znači da ne sme navoditi druge osobe da počine krivično delo.

Hrvatska- Zakon o kaznenom postupku (2009) propisuje da se prikriveni islednik može koristiti samo u slučajevima kada druge metode nisu dovoljne. Policijski službenici ili carinski inspektori obavljaju ovu funkciju, uz saglasnost tužioca ili prekršajnog sudije. Zabranjeno je delovanje u ulozi „provokatora“, a mera se primenjuje samo u složenim slučajevima ozbiljnih krivičnih dela.

Crna Gora- Prikriveni islednik je predviđen Zakonikom o krivičnom postupku kao posebna dokazna radnja. Njegova upotreba je takođe moguća samo uz sudsko odobrenje i pod nadzorom tužilaštva. Namenjen je borbi protiv organizovanog kriminala i drugih teških krivičnih dela. Identitet prikrivenog islednika je strogo zaštićen, a mera je vremenski ograničena (Milošević, str. 179).

Prikriveni islednik u SAD

U SAD-u institut nije regulisan jedinstvenim zakonom, već se primenjuju interne smernice Ministarstva pravde i FBI-a. Agent deluje pod lažnim identitetom kako bi se infiltrirao u kriminalno okruženje. Takav agent može biti član FBI-a, federalne, državne ili lokalne policije, a ponekad se angažuju i informanti sa kriminalnom prošlošću (Škulić, 2015). Maksimalno trajanje misije je 6 meseci, uz mogućnost produženja. U retkim slučajevima, agent može učestvovati u ilegalnim aktivnostima radi očuvanja kredibiliteta ili zaštite života, ali je incitiranje kriminala zabranjeno, osim u okviru pravila o „entrapment-u“¹. Sud procenjuje prekoračenje ovlašćenja subjektivno, objektivno ili kombinovano (Marinković, 2010; Dragojlović & Filipović, 2022:65/71).

¹ „Entrapment“ je pravni pojam koji označava situaciju u kojoj ovlašćeni službenik, poput policajca ili prikrivenog islednika, aktivno podstiče ili navodi osobu da izvrši krivično delo, sa ciljem da se kasnije ta osoba procesuiru i da se prikupe dokazi za krivični postupak.

Glavne razlike između SAD i evropskih sistema su u trajanju angažovanja i mogućnosti angažovanja lica iz kriminalnog miljea, dok su u Evropi islednici uglavnom policijski službenici sa ograničenim periodom delovanja. Cilj u svim sistemima je prikupljanje dokaza, identifikacija učesnika i planiranje operativnih akcija.

STUDIJE SLUČAJA

Uspešna akcija prikrivenih operativaca- Operacija „Donnie Brasco“

Operacija „Donnie Brasco“ jedna je od najdužih i najuspešnijih infiltracija u istoriji borbe protiv organizovanog kriminala u SAD. Vodio ju je specijalni agent FBI-a Joseph D. Pistone, koji je tokom pet i po godina delovao pod legendiranim identitetom „Donnie Brasco“, navodnog trgovca dijamantima i sitnog kriminalca. Cilj operacije bio je prodor u Bonanno porodicu, jednu od najuticajnijih mafijaških organizacija u Njujorku.

Pre same infiltracije, Pistone je prošao višemesečnu obuku i detaljnu pripremu: savladao je gemologiju kako bi verodostojno igrao ulogu trgovca nakitom, kreirana mu je detaljna biografija, lažni kontakti i dokumenti. Ova priprema bila je ključna jer mafija posebno prati doslednost u ponašanju, govoru i znanju novih članova.

Infiltracija je počela 1976. godine u njujorškim barovima i klubovima, gde se okupljao „lower-level“ kriminalni milje. Pistone je postupno izgradio poverenje kod iskusnog člana Bonanno porodice, Benjamina „Lefty“ Ruggiera, koji ga je uveo u kriminalne aktivnosti. Tokom operacije, Pistone je učestvovao u reketiranju, krađama i drugim delatnostima, što mu je omogućilo dokumentovanje unutrašnje strukture mafije, odnosa moći, komunikacije i finansijskih kanala.

Posebno je značajno što je Pistone došao do informacija o sukobima između kriminalnih porodica, planiranim likvidacijama i međunarodnoj saradnji kriminalnih klanova. Bonanno porodica je čak planirala da ga proglasi „made man“, što je pokazalo nivo poverenja i dubinu infiltracije.

Po proceni da je operacija dostigla maksimum i da je rizik od otkrivanja previsok, FBI je 1981. godine izvukao Pistonea. Rezultat je bio preko stotinu optužnica i dugogodišnje kazne za članove i saradnike Bonanno porodice. Ovaj slučaj ilustruje značaj detaljne pripreme, psihološke stabilnosti i sposobnosti prikrivenog operativca da godinama funkcioniše u opasnom okruženju, a dokazi prikupljeni „iznutra“ pokazali su se presudnim za razbijanje kriminalne mreže (Pistone, 1987; FBI 2025).

Neuspela operacija prikrivenog islednika- Mark Kennedy („Mark Stone“)

Jedan od poznatijih primera neuspešne operacije jeste slučaj britanskog policijskog agenta Marka Kennedyja, koji je od 2003. do 2010. godine delovao u okviru National Public Order Intelligence Unit (NPOIU). Pod pseudonimom „Mark Stone“,

Kennedy je infiltrirao više ekoloških i političkih aktivističkih grupa u Velikoj Britaniji i Evropi, prateći potencijalno nasilne proteste.

Početak operacije bio je uspešan- Kennedy je stekao poverenje vodećih članova grupa, učestvovao u sastancima i logističkim pripremama, a njegovi izveštaji omogućili su policiji detaljan uvid u unutrašnju strukturu mreža.

Neuspeh je nastao kada se Kennedy emocionalno povezao sa pojedinim aktivistima, što je narušilo profesionalnu distancu. Nedoslednosti u biografiji i neuobičajeni finansijski resursi postali su sumnjivi članovima grupa. Kritična greška dogodila se prilikom putovanja u Nemačku, kada je koristio svoj pravi pasoš umesto lažnog, čime je otkriven njegov pravi identitet 2010. godine (preuzeto:<https://www.fbi.gov/history/famous-cases/joe-pistone-undercover-agent>):

Posledice su bile ozbiljne: operacija je obustavljena, mnogi sudski postupci propali su zbog proceduralnih nepravilnosti, a britanska policija se suočila sa velikom javnom aferom. Istrage su ukazale na sistemske probleme- nedovoljnu superviziju, preveliku autonomiju agenata, nedostatak psihološke podrške i neadekvatnu procenu rizika po ljudska prava. Slučaj Kennedy postao je presedan za preispitivanje etičkih i pravnih okvira rada prikrivenih agenata u Velikoj Britaniji i šire, pokazujući da neuspeh često proističe iz kombinacije ličnih grešaka agenta, slabog nadzora i neodrživog legendiranja (Filipović & Koprivica, 2022).

ZAKLJUČAK

Prikriveni islednik predstavlja jednu od najznačajnijih specijalnih dokaznih radnji u savremenom krivičnom postupku Republike Srbije, namenjenu prvenstveno otkrivanju i dokazivanju najtežih oblika kriminaliteta, posebno organizovanih kriminalnih grupa. Ova mera se primenjuje isključivo u situacijama kada je prikupljanje dokaza standardnim istražnim metodama otežano ili praktično nemoguće, te je zbog mogućeg zadiranja u osnovna prava učesnika postupka podvrgnuta strogim zakonskim ograničenjima i sudskoj kontroli.

Zakonski okvir jasno propisuje uslove angažovanja, vremensko trajanje mere, zaštitu identiteta islednika, kao i zabranu njegovog delovanja u svojstvu agenta-provokatora. Posebno značajno ograničenje predstavlja zabrana podsticanja ili navođenja drugih na izvršenje krivičnih dela (entrapment), čime se obezbeđuje zakonitost postupka i sprečava zloupotreba ovog instituta. Istovremeno, praksa ukazuje da složenost infiltracije u kriminalne strukture često zahteva duže vreme delovanja, pa se može razmatrati potreba za fleksibilnijim zakonskim rešenjima uz očuvanje pravnih garancija.

Koliko god angažovanje prikrivenog islednika predstavlja najzahtevniju i najrizičniju dokaznu radnju, upravo toliko joj je potrebno posvetiti dodatnu pažnju i resurse. Njegov rad često dovodi do najkvalitetnijih i najpouzdanijih dokaza, bez kojih bi borba protiv organizovanog kriminala bila znatno otežana. Zbog toga bi ovaj institut trebalo češće i doslednije primenjivati u praksi, uz puno poštovanje zakonskih ograničenja. Posebno je važno naglasiti da ekonomsko stanje države nikako ne sme uticati na bilo koji segment angažovanja prikrivenog islednika, jer ulaganje u njegovu obuku, zaštitu i operativnu podršku predstavlja ulaganje u

bezbednost društva. Država mora obezbediti adekvatne uslove za primenu ove mere, budući da su prevencija i sprečavanje organizovanog kriminaliteta od prioritnog značaja za stabilnost pravnog poretka i zaštitu građana.

Može se zaključiti da prikriveni islednik predstavlja neophodan i efikasan instrument u borbi protiv organizovanog kriminala, ali njegova opravdanost i legitimnost zavise od dosledne primene zakonskih odredbi, kontinuirane sudske kontrole i pažljivog balansiranja između interesa krivičnog gonjenja i zaštite ljudskih prava.

LITERATURA

1. Carter D. L., *Undercover Policing: Techniques and Ethical Considerations*, Routledge, New York, 2013.
2. Delibašić V., *Prikriveni islednik*, Originalni naučni rad, Kriminalističko-policijski univerzitet, Žurnal za kriminalistiku i pravo, Beograd.
3. Dragojlović J. i Filipović, N., *Prikriveni islednik u zakonodavstvima Sjedinjenih Američkih Država i Velike Britanije*, Pravni fakultet u Novom Sadu, 2022.
4. Filipović N. i Koprivica A., *Prikriveni islednik u pojedinim državama evropskokontinentalnog pravnog sistema*, Pravni fakultet za privredu i pravosuđe, Novi Sad, 2022.
5. Hakić, E. (2014). Maloletnici kao žrtve seksualnih delikata, časopis Univerzitetska misao 13 (2), Univerzitet u Novom Pazaru, ISSN 1451-3870, str. 84-99.
6. Jović V., *Komparativni prikaz pojedinih metoda suzbijanja organizovanog kriminala*, 2008.
7. Krivokapić V., *Kriminalistička taktika*, Narodno delo, Beograd, 2008.
8. Lukić T., *Prikriveni islednik*, Pravni fakultet u Novom Sadu, Novi Sad, 2005.
9. Marinković D., *Suzbijanje organizovanog kriminala- specijalne istražne metode*, 2010.
10. Marx G. T. *Windows into the Soul: Surveillance and Society in an Age of High Technology*. University of Chicago Press, Chicago, 2016.
11. Matijević M., Mitrović D., *Kriminalistička operativa*, Internacionalna asocijacija kriminalista, Banja Luka, 2011.
12. Matijević M., *Kriminalistički aspekti angažovanja prikrivenog istražioca*, Naučni rad, 2011.
13. Milošević M., *Pravni aspekti korišćenja specijalnih metoda u suzbijanju organizovanog kriminala u Srbiji i Crnoj Gori*, naučni rad, Kriminalističke teme, Beograd
14. Moravac S., *Odgovornost prikrivenog islednika*, Pravni fakultet u Novom Sadu, 2015.
15. Petrović T., *Angažovanje prikrivenog islednika*, naučni rad, Pravni fakultet/ Univerziteta u Beogradu, 2015.
16. Pistone J. D. i Woodley R., *Donnie Brasco: My Undercover Life in the Mafia*, New American Library, New York, 1987.
17. Škulić D., *Krivično procesno pravo*, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd, 2013.
18. Škulić M., *Prikriveni islednik- zakonsko rešenje i neka sporna pitanja*, Bezbednost, 23/2005.

19. Sijerčić-Čolić H., Krivično procesno pravo, knjiga I. Sarajevo, 2012.
20. Stojanović I., Prikriveni islednik u zakonodavstvu i praksi, master rad, Pravni fakultet u Nišu, 2018.
21. Strafprozeßordnung (StPO), Bundesgesetzblatt, Nemačka, 1987.
22. Institute for Policy Research, Corporate and police spying on activists undermines democracy, University of Bath.
<https://www.bath.ac.uk/publications/corporate-and-police-spying-on-activists-undermines-democracy/attachments/ipr-corporate-and-police-spying-on-activists-undermines-democracy.pdf> preuzeto 16.1.2026.
23. Zakonik o krivičnom postupku Republike Srbije ("Sl. glasnik RS", br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US)
24. Zakon o kaznenom postupku Hrvatske, Urednički pročišćeni tekst, "Narodne novine", broj 152/08, 76/09, 80/11, 91/12 - Odluka i Rješenje USRH, 143/12, 56/13, 145/13 i 152/14)
25. Zakon o krivičnom postupku Bosne i Hercegovine, Sl. glasnik BiH", br. 3/2003, 32/2003 - ispr, 36/2003, 26/2004, 63/2004, 13/2005, 48/2005, 46/2006, 29/2007, 53/2007, 58/2008, 12/2009, 16/2009, 53/2009 - dr. zakon, 93/2009, 72/2013 i 65/2018)
26. Zakon o krivičnom postupku Crne Gore, Sl. list CG", br. 57/2009, 49/2010, 47/2014 - odluka US, 2/2015 - odluka US, 35/2015, 58/2015 - dr. zakon, 28/2018 - odluka US i 116/2020 - odluka US
27. Joe Pistone, Undercover Agent, <https://www.fbi.gov/history/famous-cases/joe-pistone-undercover-agent> preuzeto 16.1.2026

SUMMARY

The undercover investigator is a highly specialized investigative tool used when conventional methods are insufficient to collect evidence, particularly in cases of organized crime. Its application is strictly regulated by law and ethical standards, ensuring protection of the agent's identity and safety. Success depends on rigorous training, psychological and physical readiness, effective cover identity, and institutional supervision. Comparative analysis shows variations in legal frameworks and operational practices between countries, with European systems emphasizing strict oversight and time-limited operations, while the U.S. allows longer deployments and sometimes includes informants with criminal backgrounds. Overall, properly conducted undercover operations provide unique access to criminal networks and are a vital instrument in combating complex criminal activities.